

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37(091)(477)-51

С.Ю. Головчук

ORCID id 0000-0003-2747-6757

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТА-ДЕРЖАВНИКА

Стаття присвячена аналізу впливу європейських цінностей на формування патріота-державника. Знання європейських цінностей дасть змогу скласти комплексну характеристику зазначеного питання з урахуванням соціально-культурної, економічної, демографічної, географічної, релігійної й інших особливостей, допоможе виявити ступінь і характер впливу релігійно-етичних вчень на становлення і функціонування європейських цінностей, сформувати поважне і дбайливе ставлення до історичної спадщини і культурних традицій народів України і зарубіжжя, толерантне сприйняття соціальних, релігійних і культурних розбіжностей.

Ключові слова: цінності, європейські цінності, європейська інтеграція, європейська цивілізація, інтернаціоналізм, патріот-державник.

© Головчук С.Ю., 2017

Актуальність дослідження. Зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, глобальна інформатизація, швидка зміна техніки і технологій в усьому світі — все це потребує створення таких умов, за яких Україна була би державою, народ якої постійно навчається і здатний конкурувати з іншими народами світу. Для нашої країни європейська інтеграція — це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку [2].

Основу культури будь-якого суспільства становлять цінності. Вони є одним з основних інтегруючих чинників суспільства, соціальної спільноти або групи, фактором, що визначає соціокультурну ідентичність. Так, Європа сьогодні постає не стільки географічним поняттям, скільки ціннісним, оскільки європейські цінності складають основні підвалини ліберально-демократичних інститутів західноєвропейського простору, кордони якого не обмежуються географічними ознаками приналежності країн до європейської

частини світу. Стрижнем європейських цінностей виступають ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою, а також правова і соціальна держава. Будучи поєднанням ліберальних та демократичних ідей, європейські цінності позначаються як «ліберально-демократичні». Саме останні стали принципами функціонування державних і політичних інститутів сучасних європейських країн та Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення та закріплення європейських цінностей має давню історію, що бере свій початок із ранньомодерної епохи та творчості видатних мислителів XVII–XVIII ст.: Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта та ін. Теоретичні розвідки сучасних джерел засвідчили, що питання європейських цінностей досліджували Н. Амельченко, Р. Лотце, Т. Парсонс.

Для об’єктивного сучасного осмислення суті патріотизму та його значення для сучасної України важливою була опора на концепції українських науковців щодо шляхів, особливостей розвитку національної освітньої галузі в історичній тягlostі, а також на розвідки стосовно вивчення та розроблення шляхів патріотичного виховання молоді (О. Бумагіна, М. Вишняк, Н. Власова, О. Гевко, В. Гонський, М. Дубина, К. Журба, В. Івашковський, П. Кононенко, М. Коновалова, О. Коркішко,

Ю. Кривонос, Т. Маланюк, П. Матвієнко, Л. Паламарчук, Д. Пащенко, В. Петров, В. Редіна, Ю. Руденко, І. Руснак, А. Селівестрова, К. Чорна, О. Шиприкевич, П. Щербань).

Метою статті є аналіз впливу європейських цінностей на формування патріота-державника.

Виклад основного матеріалу. Загальне поняття «цінність» було введено до наукового обігу німецьким філософом Р.Г. Лотце у ХІХ ст. Одна із можливих дефініцій цінностей визначає їх як ієрархічно розташовані значення, що впорядковують для людини Всесвіт, довкілля, соціальні відносини [3]. До *основних функцій* соціальних цінностей належать:

— створення своєрідної шкали переваг та орієнтування людини у соціальному просторі;

— мотивування соціальних дій та надання людині виправдання своїх вчинків;

— регулювання соціальної взаємодії та відносин.

Базові ціннісні основи знайшли своє відображення у *Хартії основних прав Європейського Союзу* [5]. У цій Хартії права і свободи громадян ЄС постали як цінності всіх країн — членів Євросоюзу, на яких ґрунтується діяльність інститутів ЄС, про що зазначено у преамбулі документа: «*Народи Європи, утворюючи все більш згуртований та тісний союз, прийняли рішення будувати разом мирне майбутнє на основі спільних цінностей... Європейський Союз сприяє збереженню та розвитку цих спільних цінностей за поваги до різноманіття культур та традицій народів Європи, рівно як і до національної самобутності держав-членів та організації їх публічної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях*» [5].

До *базових цінностей*, визначених європейською спільнотою та зафіксованих у документі, належать:

— *гідність*: права та гарантії, які забезпечують гідне існування людської особистості в суспільстві (право на життя, право на особисту недоторканість, заборона тортур та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, покарань, свобода від рабства та підневільного стану);

— *свободи*: фундаментальні громадянські та політичні свободи, закріплені в Європейській конвенції з прав людини (право на свободу та особисту недоторканість, повага до приватного та сімейного життя, захист інформації особистого характеру, свобода думки, совісті та релігії, свобода вираження власної думки та свобода інформації, свобода зборів та асоціацій), а також певні соціальні права (право на освіту, свобода професійної діяльності та право на працю, свобода підприємництва, право власності тощо);

— *рівність*: рівність людей у правах, недопущення дискримінації, культурне, релігійне та мовне різноманіття, рівні права між чоловіками та жінками, захист прав дитини та людей похилого віку;

— *солідарність*: цей розділ містить певні трудові права та відображає деякі положення Європейської соціальної хартії, яка вже стала частиною права ЄС (право працівників на отримання інформації, право на ведення переговорів та колективні дії, право на послуги із працевлаштування, захист на випадок незаконного звільнення, справедливі та рівні умови праці, соціальне забезпечення та соціальна допомога, охорона здоров'я, захист навколишнього середовища та прав споживача);

— *громадянство*: активне та пасивне виборче право на виборах до Європейського парламенту та на муніципальних виборах, право на належне управління, право на доступ до документації, право на звернення до Омбудсмена ЄС, свобода пересування та проживання, дипломатичний та консульський захист;

— *правосуддя*: закріплюються не стільки права, скільки гарантії прав особистості, переважно в рамках кримінального процесу (право на ефективний правовий захист та доступ до неупередженого суду, презумпція невинуватості та право на захист, забезпечення принципів законності та відповідності покарання вчиненому злочину).

У цілому документи Ради Європи та Європейського Союзу, які присвячені забезпеченню прав і свобод індивіда, зокрема Хартія основних прав Європейського Союзу, спираються на конституційні традиції європейських країн та їх міжнародні зобов'язання, насамперед на Загальну декларацію прав людини, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Таким чином, європейські цінності мають не лише абстрактне значення, а й цілком конкретне вираження у вигляді базових фундаментальних прав, свобод тощо, зафіксованих у відповідних документах Європейського Союзу. На нашу думку, і окремі громадяни, і українське суспільство, декларуючи власні євроінтеграційні устремління та захищаючи їх на практиці, прагнуть встановлення та утвердження системи цінностей, що базуватимуться та складатимуться із зазначених вище установок [2].

Для дотримання сутнісної однозначності у тлумаченні ключових, однак ще не усталених термінів, якими оперуємо в дослідженні, пояснимо зміст поняття «патріот-державник». У контексті формування європейських цінностей терміни «патріот-державник», «патріот-борець», «українець-патріот» тлумачимо як синоніми.

Спираючись на сучасні ідеї етнодержавознавства щодо політико-правового забезпечення життєдіяльності української нації, сформульовані провідними українськими вченими (С. Римаренко, О. Вишневський, В. Скуратівський), уводимо таке авторське тлумачення змісту поняття *патріот-державник* — особистість, здатна спрямовувати життєві сили на створення національної держави

і поєднувати загальнодержавні, загальнонаціональні та особистісні інтереси, при цьому державність вважаємо свідченням трансформації етнічності в її вищу якість — націю [4].

Установлено, що патріотизм як суспільно-моральний принцип у ХХ ст. зазнав змін, у ньому знайшов своє відображення і новий компонент — політичне середовище, а тлумачення поняття «патріотична свідомість» ускладнилося: почуттєво-емоційне, психологічне його сприйняття трансформувалося у раціонально-ідеологічне. В умовах незалежної державності відбулося повернення до національно-етнічного змісту патріотичного виховання із проголошенням водночас необхідності сповідувати загальнолюдські цінності і неприйняття шовінізму.

Розробляючи теоретичні основи сучасної української педагогіки, професор О. Вишневський визначає, що патріотичне почуття українців є емоційним аспектом національно-державницького світогляду і включає почуття належності до своєї самостійної держави — України, повагу до історії свого народу, до своєї культури, мови, любов до рідної природи. Учений виділяє три різновиди патріотизму:

— етнічний, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної культури, до власної історії;

— територіальний, що ґрунтується на любові до того місця на землі, місцевості, ландшафту, клімату, де людина народилася;

— державницький, що ґрунтується на побудові власної держави, її самовизначенні і пов'язується із поняттям громадянськості.

На його переконання, патріотичне виховання має будуватися на засадах національних вартостей, до яких учений відносить: українську ідею, що втілює у собі прагнення до державності та соборності, готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани і гідності, історичну пам'ять, пошану до державних та національних символів та до гімну України, любов до рідної культури, мови, національних свят та традицій, пошану до Конституції України і до обраних демократично владних чинників.

У тлумаченні О. Вишневського, національні вартості мають ідеальну природу, вони є певною ієрархічною системою ідеалів, фундаментальних понять і цілей, в здійсненні яких суспільство вбачає сенс свого існування. Вони можуть трактуватися як у контексті життя всього суспільства, так і окремої особистості. Однак природа цінностей передбачає і практичне матеріальне втілення, що служить для передачі їх від людини до людини, від покоління до покоління. О. Вишневський визначає три головні форми такого опредмечування:

— *кодекси цінностей*, або систематизований перелік їх у формі певних вербальних правил;

— *форми якостей людської душі*, міжнаціональні і соціальні стосунки окремих людей, їхніх груп і народів;

— *форми культури*, що включають філософію, релігію, літературу, мову, мистецтво, традиції, втілені у звичаях та обрядах, державну і народну символіку, моральні та правові джерела і чинники.

Педагог поділяє цінності на абсолютні, вічні (моральність), національні (патріотизм), громадянські (демократизм), сімейні (родинність), особистого життя (розвиток), валео-екологічні (природосвідомість).

Ми переконані, що виховання патріотизму має враховувати ментальну ідентичність народу і відштовхуватися від неї. Термін «ментальність» вживають на «означення певного типу сприйняття соціальної реальності». Українознавець П. Кононенко стверджує, що ментальний — це те, «що в думках, внутрішній, духовний. Поняття “ментальність” знаходить своє відображення в культурології, історії, етнопсихології, політології. Під ментальністю розуміють стійкі структури глибинного рівня колективної та індивідуальної свідомості й підсвідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, у яких виявляються національний характер, загально визнані цінності, суспільна психологія». На його думку, ментальність означає дещо спільне, що лежить в основі свідомого та підсвідомого, логічного та емоційного, тобто «вона є глибинним джерелом мислення, ідеології та віри, почуттів та емоцій».

Узагальнено ментальність формують такі чинники: географічне середовище, політичні інститути і соціальні структури суспільства, культура, традиції. Характерна особливість ментальності полягає у тому, що вона сама є активним чинником суспільного розвитку, надзвичайно важливим і дієвим, але малопомітним, оскільки імпульси, які вона посиляє народу чи окремій людині, йдуть з глибин історії. Вести мову про менталітет українців означає аналізувати їхні помисли та ідеали, їхній світогляд, індивідуально-національні риси характеру й життєдіяльності, основи та своєрідність духовності.

Ми визнаємо, що патріотичне виховання неможливе без інтернаціонального, тобто любові і поваги до інших народів, особливо до наших сусідів. Значення інтернаціонального виховання, на нашу думку, полягає у тому, щоб люди різних національностей краще розуміли одне одного і взаємно збагачувалися духовно, вивчали національні особливості, культуру і звичаї народів, які живуть поруч, адже використання іншої історико-культурної спадщини є одним із засобів інтернаціонального виховання, яке водночас дає можливість виразніше усвідомлювати сенс патріотичного виховання молоді, формувати національну свідомість, а поняття національної свідомості приховує

в собі історичну пам'ять народу про його минуле, сучасне, певні уявлення, мрії та сподівання щодо майбутнього [6].

Висновок. Стрижнем європейських цінностей виступають ліберальні фундаментальні права та свободи людини, демократичні принципи державного устрою, а також правова і соціальна держава. Будучи поєднанням ліберальних та демо-

кратичних ідей, європейські цінності позначаються як «ліберально-демократичні». Саме останні стали принципами функціонування державних і політичних інститутів сучасних європейських країн та Європейського Союзу. Сучасна українська освіта спрямована на формування громадянської ідентичності, незалежно від національно-етнічної, гендерної, культурно-мовної.

ДЖЕРЕЛА

1. *Алексеев В.Г.* Бегом от Европы? [Текст] / В.Г. Алексеев. — Х. : Факт, 2008. — 240 с.
2. *Амельченко Н.* Цінності об'єднаної Європи / Н. Амельченко. — К. : ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. — 42 с.
3. *Араб-Оглы Э.А.* Европейская цивилизация и общечеловеческие ценности [Текст] / Э.А. Араб-Оглы // Вопросы философии. — 1990. — № 8. — С. 10–12.
4. *Тоді Ф.* Нарис історії Європейського Союзу [Текст] / Ф. Тоді. — К. : К.І.С., 2001. — 136 с.
5. Хартия основных прав Европейского Союза [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_524
6. *Roberts, J.M.* The Penguin History of Europe [Electronic resource] / J.M. Roberts. — L.: Penguin Books, 1997. — P. 23. — access mode : <http://www.wpec.ru/text/200705211525.htm>

Головчук С.Ю.

ВЛИЯНИЕ ЕВРОПЕЙСКИХ ЦЕННОСТЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРИОТА-ГОСУДАРСТВЕННИКА

Статья посвящена анализу влияния европейских ценностей на формирование патриота-государственника. Знание европейских ценностей позволит составить комплексную характеристику данного вопроса с учетом социально-культурной, экономической, демографической, географической, религиозной и других особенностей, поможет выявить степень и характер влияния религиозно-этических учений на становление и функционирование европейских ценностей, сформировать уважительное и бережное отношение к историческому наследию и культурным традициям народов Украины и зарубежья, толерантное восприятие социальных, религиозных и культурных различий.

Ключевые слова: ценности, европейские ценности, европейская интеграция, европейская цивилизация, интернационализм, патриот-государственник.

Holovchuk S.

INFLUENCE OF EUROPEAN VALUES ON PATRIOT-STATESMAN'S DEVELOPMENT

This article analyses the influence of European values on patriot-statesman's development. Knowledge of European values gives opportunity to make complex characteristics on the following issue taking into account socio-cultural, economic, demographic, geographic, religious and other peculiarities; helps to identify the level and character of influence of religious and ethical teachings on establishment and functioning of European values; creates a respectful and careful attitude to the historical heritage and cultural traditions of the peoples of Ukraine and abroad, tolerant perception of social, religious and cultural differences.

Patriotic education is impossible without international one, love and respect for other people, especially our neighbours. The value of international education, in our opinion, means that people of different nationalities understand and enrich each other spiritually, study national identity, culture and customs of the peoples who live nearby, because the use of a different historical and cultural heritage is one of the means of international education, which gives the opportunity to understand better both the meaning of patriotic education of youth, to form a national identity, however, the content of national consciousness keeps people's historical memory about their past, present, certain ideas, dreams and hopes for the future.

Liberal fundamental human rights and freedoms, democratic principles of state management as well as legal and social state are the core of European values. As a combination of liberal and democratic ideas, European values are designated as "liberal and democratic" ones. They have become the principles of functioning of state and political institutions of modern European countries and the European Union. Modern Ukrainian education is aimed at civil identity development, regardless of national-ethnic, gender, cultural and linguistic ones.

Key words: values, European values, European integration, European civilization, internationalism, patriot-statesman.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2016

Прийнято до друку 22.10.2016